Debrecen rovarevő (Insectivora) és rágcsáló (Rodentia) emlősei

Bihari Zoltán
bihari@agr.unideb.hu

Hazánknak csak kevés olyan tája van, mely emlőstani szempontból jól feltárt. Debrecen és közvetlen környéke nem tartozik ezek közé. Ezen írásommal arra vállalkozom, hogy a Sünalakúak, Cickányalakúak és a Rágcsálók ismeretéhez járuljak hozzá legalább annyival, hogy az irodalmi és a saját nem publikált adataimat összegzem. A címben szereplő „Debrecen" megfogalmazás alatt Debrecen közigazgatási határain belül eső területeket értem. A fajok tudományos nevét és a rendszertani besorolást CSORBA (2007) írása alapján használtam. Debrecen területéről 23 sünalakú, cickányalakú és rágcsáló faj lett kimutatva.

Erinaceomorpha - Sünalakúak

A keleti sün (*Erinaceus roumanicus*) első adata Véghelyinek köszönhető, aki 1932-ben gyűjtötte négy példányát a Nagyerdőben, melyek jelenleg a gyöngyösi Mátra Múzeumban találhatók (CZÁJLIK 1986). Két további publikált adata van VÁSÁRHELYItől (1939) és ENDEStől (1994). Ma a sün általánosan előfordul Debrecen területén. A külterületeken, a Nagyerdőben gyakori, de a kertes városrészekben is felbukkan. A klinikák körül és az Agrártudományi Centrum sportpályáján rendszeresen látni, hogy csak két példát említsek. A Debrecenből kivezető utakon gyakran elütik, pl. Bánk felé a 9-es km-nél (1996.05.15.), a Pallagi úton (2001.11.10.), a 4-es úton a 219-es km-nél (2002.05.01.) és a látóképi csárdánál (2006.06.20.).

Soricomorpha - Cickányalakúak

VÁSÁRHELYI (1939) volt az első, aki a mezei cickány (*Crocidura leucodon)* és a keleti cickány (*Crocidura suaveolens*) előfordulását említi. SCHMIDT (1965) erdei fülesbagoly köpetéből mutatott ki 1960-61 és 1961-62 telén, összesen öt keleti cickányt, és egy példány mezei cickányt. Jómagam a Monostori-erdőben egy elhagyott épületben gyűjtöttem macskabagoly köpetéből egy keleti cickányt és két mezei cickányt (2005.02.20.).

VÁSÁRHELYI (1939) említi először az erdei cickány (*Sorex araneus)* debreceni elfordulását. SCHMIDT (1965) egy 1961-62-es téli erdei fülesbagoly köpetgyűjtés során találta egy példányát. A Magyar Természettudományi Múzeum is őrzi egy 1983.10.06.-i gyűjtésű példányát (Csorba Gábor szóbeli közlés). Saját adatom mindössze egy van, a Józsai legelőről, ahol 2004.09.26.-án két elpusztult példányát találtam.

1971 áprilisából származik a törpe cickány (*Sorex minutus)* első adata. Nosek 1971-ben parazitológiai vizsgálatok céljából fogta (NOSEK et al. 1973). A Magyar Természettudományi Múzeum őrzi egy 1983.10.06.-i gyűjtésű példányát (Csorba Gábor szóbeli közlés).

Talán nincs is olyan helye Debrecennek, ahol ne fordulna elő a vakond (*Talpa europaea).* Már VÁSÁRHELYI (1939a) is említi előfordulását. Még egy irodalmi adatával találkozunk, mivel Nosek 1971-ben parazitológiai vizsgálatok céljából fogta (NOSEK et al. 1973). Saját megfigyeléseim szerint szinte minden kertet, zöld területet meg lehet említeni, mint biotópot, ezeket lehetetlen lenne felsorolni. Csak egy helyet jegyzek meg, ahol rendkívüli sűrűségben, ezrével láttam a túrásait, a repülőtér után az M47-es út mentén (2002.02.28.).

Rágcsálók – *Rodentia*

A mókusról (*Sciurus vulgaris)* VÁSÁRHELYI (1939b) dolgozatában olvashatunk először. Feltehetően 1980 körül kezdte el terjeszkedését a hegyvidékek felől az alföldi erdők felé. 1984-ben az egyetem főépülete mögötti fákon, majd 1988-ban a

Köztemető mögött figyelték meg (DUDÁS 1989). 1989-ben a Péchy utcán bukkant fel (ENDES 1989), majd a Nagyerdőben figyeltek meg 5 példányt (ENDES G. 1990), és a Strandfürdő fáin is ugrándoztak (DUDÁS 1992). 1993-ban Józsán is megfigyelték a mókust (ENDES 1993). A Mókusleső Program keretében a faj hazai elterjedéséről gyűjtöttek adatokat. Ennek keretében 2002-2003-ban Debrecenből is jelentették a mókus előfordulását a klinika területéről, a temetőből és valamelyik óvoda udvaráról is (Bősze Szilvia szóbeli közlése). Ma a mókus jelenléte állandónak tekinthető a Nagyerdő és az Agrártudományi Centrum területén is. A közlekedés sajnos sok példány végzete lesz. Az agrártudományi Centrum belső útján az utóbbi években legalább 3 példányát ütötték el. A Hadházi út 141. előtt 2008. szeptemberében gázoltak el egy állatot.

Debrecen területén ürgéről (*Spermophilus citellus)* először SZABÓ (1972) tudósít, bár csak annyit írt, hogy a várostól délre lévő legelőn fogta. Korábban a Józsai-legelőn is éltek, de mára valószínűleg eltűntek, mert saját kutatásaim során nem találtam őket. Ennek azonban ellentmond, hogy ENDES (1997) szerint „több tízes populációja él Józsán".

A mogyorós pele (*Muscardinus avellanarius)* előfordulásáról először JUHÁSZ (1985) cikkében olvashatunk, miszerint az Erdőspusztán cinege odúban találta. Majd a Kőrises Arborétum és a Nagycserei-erdő kihelyezett mesterséges odúiban számos példányáról tudósítanak (JUHÁSZ és TÓTH 1989, JUHÁSZ és VAS 1994a, 1994b, JUHÁSZ és KOZÁK 2004). Feltehetően minden bokros, erdős helyen előfordul a mogyorós pele.

Debrecen kétségkívül legjelentősebb emlőstani értéke a nyugati földikutya (*Spalax leucodon*). LENDL (1900) írja le először jelenlétét, pontosabb helymeghatározás nélkül. VÁSÁRHELYI (1939b) cikkében is csak Debrecen van megjelölve lelőhelyként. Egy Debrecentől délre lévő legelőn is előfordult SZABÓ (1972) szerint. A Józsai legelőn élő kolóniáját Dudás Miklós figyelte meg 1988-ban (NÉMETH et NÉMETH 1999). SZABÓ (1995) a Pallagi és Benczúr út kereszteződésében talált egy odatévedt példányt 1989.06.28.-án. VADNAY (2000) a faj 1999-es

előfordulásáról ír a Józsai legelőn, és attól délebbre. HORVÁTH et VADNAY (2002) a józsai és az attól délebbre élő populáció nagyságát 32 példányra teszi. A faj egy Józsáról származó példánya a Magyar Természettudományi Múzeumban is előfordul 1988.09.23.-i dátummal (Csorba Gábor szóbeli közlés). Jelenleg a Józsai legelő védett terület, ahol 19 példányra becsülöm a teljes populáció nagyságát.

A védett csalitjáró pocoknak *(Microtus agrestis)* csak egyetlen ismert előfordulása ismert a Nagyerdőből SCHMIDT (1965) cikkéből. 1961-64 között erdei fülesbagoly téli köpetéből mutatott ki két példányt. Az Alföldön előfordulása kétséges és probléma, hogy meglévő adatai sem hitelesíthetőek.

A közel rokon mezei pocok (*Microtus arvalis)* ennél jóval gyakoribb, sőt a leggyakoribb rágcsáló a mezőgazdasági területeken. GRESCHIK (1911) írta le először a faj debreceni előfordulását egy 1906-ban gyűjtött erdei fülesbagoly köpetből. VÁSÁRHELYI (1939b) szintén megemlíti Debrecen emlősei között. SCHMIDT (1965, 1968) a Nagyerdőből származó erdei fülesbagoly köpetekből ezren felöli számú mezei pockot határozott meg. EDELÉNYI (1972) az 1964-ben fogott 7 mezei pocokból mutatott ki mételyeket. MICSKEI (1990) a Csigekert utcában figyelte meg 5 alkalommal, hogy a macskája pockot zsákmányolt. A mezei pocok a Debrecen környéki agrárterületeken tömeges előfordulású.

A földi pocok *(Microtus subterraneus)* debreceni előfordulását VÁSÁRHELYI (1939b) említi először. SCHMIDT (1969) 1960-65-ben 233 példányát határozta meg erdei fülesbagoly nagyerdei köpeteiből. Azóta a faj nem került elő Debrecen területéről.

A közönséges kószapocok (*Arvicola amphibius)* említése mindössze két alkalommal történik Debrecen vonatkozásában. VÁSÁRHELYI (1939b) ír először a fajról, majd SCHMIDT (1965) mutatta ki egy Nagyerdőből származó erdei fülesbagoly köpetében. Bizonyára számos előfordulási helye van jelenleg is, de a célzott kutatások hiányoznak.

A vöröshátú erdeipocok (*Myodes glareolus)* tipikusan erdei faj. VÁSÁRHELYI (1939b) ezt a fajt is említi Debrecen emlősei közt.

1960-62 között Schmidt Egon találta 13 példányát erdei fülesbagoly köpetében, mely a Nagyerdőből származik. 1971-ben NOSEK et al. (1973) vizsgálták debreceni egyedeit. 2001-ben Kovács L. Tibornak sikerült élvefogó csapdával megfogni néhány példányát a Nagyerdőben (szóbeli közlés). Én 2005. február 20.-án határoztam a faj 5 példányát a Monostori-erdőben gyűjtött macskabagoly köpetből.

A mezei hörcsög (*Cricetus cricetus)* előfordulását is VÁSÁRHELYI (1939b) írta le először Debrecenből. 1964-ben Edelényi (1972) fogta egy példányát mételyvizsgálat céljára. A hörcsög a 2001-2002-es években tömegesen fordult elő a Debrecentől délre, nyugatra és északra fekvő mezőgazdasági területeken. Itt hatalmas számban fogták is a prémjéért. A hörcsög a mezőgazdasági területek lakója, de érdekes módon a városban is megfigyeltem. 2007.04.22.-én a Kürtös utcában, a gyepen ásott magának kotorékot, 2008. tavaszán pedig a Békessy és Cívis utca sarkán találtam kotorékát.

A pirók erdeiegér *(Apodemus agrarius)* az utóbbi évtizedekben az egyik legelterjedtebb rágcsálóvá vált szerte az országban. Először VÁSÁRHELYI (1939b) írta le Debrecenből. 1961-62 telén a Nagyerdőben gyűjtött erdei fülesbagoly köpetéből mutatott ki 4 példányt SCHMIDT (1965). 1971-ben EDELÉNYI (1972) fogta legalább egy példányát. 2001 őszén Kovács L. Tibor csapdázta több példányát a Nagyerdőben (szóbeli közlés). 2007.01.30.-án a Határ út 1022. szám alatt egy macska zsákmányolta (Fedics Emese szóbeli közlés). 2004.09.26.-án egy elhullott példányát találtam a Józsai-legelőn. 2008.09.12.-án a Hadházi út 137.-el átellenes oldalon, az erdőben találtam elpusztulva.

A sárganyakú erdeiegér (*Apodemus flavicollis)* az erdős-fás területek és szegélyeik gyakori egérfaja. 1971-ben NOSEK et al. (1973) írták le először Debrecenből. 2001 őszén Kovács L. Tibor csapdázta közel tucatnyi egyedét a Nagyerdőben (szóbeli közlés). 2005.02.20.-án macskabagoly köpetből mutattam ki, melyet a Monostori-erdőben gyűjtöttem.

A közönséges erdeiegér (*Apodemus sylvaticus)* Debrecenből még nem lett leírva. Mindössze Kovács L. Tibor 2001.10.31.-i csapdázásakor került elő a Nagyerdőben, 2001.10.25.-én pedig Bánk mellett (szóbeli közlés).

A védett törpeegér (*Micromys minutus)* első leírása VÁSÁRHELYI (1939b) munkájában található. 1960-64 telén a Nagyerdőben gyűjtött erdei fülesbagoly köpeteiből SCHMIDT (1965) 15 példányt mutatott ki. MICSKEI (1990) a Csigekert utcában figyelte meg, hogy macska zsákmányolta. 1998.04.05.-én Debrecen és Józsa között, az út szélén volt elütve egy példánya (Veszelinov Ottó szóbeli közlés).

A házi egér (*Mus musculus)* lakott területek tipikus rágcsálója. Az első debreceni adata 1906-ból való, macskabagoly köpetből került elő (GRESCHIK 1911). VÁSÁRHELYI (1939b) is megemlékezik a fajról debreceni lelőhellyel. A Magyar Természettudományi Múzeumban is őriznek egy 1992.02.26.-i gyűjtésből, Kismacsról származó példányt (Csorba Gábor szóbeli közlés). 2005.01.18.-én csapdával sikerült fogni egy egeret az Agrártudományi Centrum egyik épületében. 2006.11.17.-én az István úton 5 példányát figyeltem meg egy lépcső alatt. A kertvárosi területeken valószínűleg gyakori lehet.

A házi egér közeli rokona a güzüegér (*Mus spicilegus)* a mezőgazdasági területeken él. Korábban nem tudták elkülöníteni a két fajt, ezért az első adata, mely MICSKEItől (1990) származik, mint macska fogta préda, nem egyértelmű, hogy valóban a güzüegeret takarja. A faj a Debrecen környéki mezőgazdasági táblákon nem ritka. Sokfelé látni jellegzetes „hordását".

A vándorpatkány (*Rattus norvegicus)* szintén emberhez kötődő faj. Először VÁSÁRHELYI (1939b) írja le jelenlétét. További publikált adata nincs is, pedig valószínűleg az egész városban előfordul. Néhány megfigyelése azért kerüljön ide: Martinka: 2003.09. (Varga Sándor szóbeli közlés), Miklós utcában elütve: 2005.05.20., Böszörményi út-Füredi út kereszteződésben elütve: 2006.09.17., István úton egy elpusztult fiatal: 2006.11.30., Békessy Béla úton egy elpusztult egyed: 2008.03.30., Bajcsy-Zsilinszky u 62. előtt egy kifejlett egyed futott be a kapu alá:

2008.11.21., Szepességi u. 15. előtt egy elpusztult fiatal feküdt: 2008.12.01.

Debrecen és Kelet-Magyarország emlőstani feltárása még várat magára. Igaz, hogy már ma is szinte minden várható faj előfordulásáról van némi ismeretünk (beleértve az itt nem tárgyalt emlősrendeket is), azonban az indikátorként is fontos emlősök faunisztikai és ökológiai szempontú vizsgálata fontos feladata lenne a természetvédelemnek.

IRODALOM

CSORBA, G. 2007. Magyarország emlősfajainak rendszere és nevezéktana: 43-45. In Bihari, Z, Csorba, G. Heltai, M. 2007. Magyarország emlőseinek atlasza. Kossuth, Budapest

CZÁJLIK, P. 1986. Dr. Véghelyi Lajos gyűjteménye: faunisztikai adatok Magyarország gerinces faunájához II. (Mammalia: Insectivora, Chiroptera). Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 11:139-153.

DUDÁS, M. 1989. Mókus (Sciurus vulgaris) a debreceni Nagyerdőn. Calandrella, II/2:114.

DUDÁS, M. 1992. Mókus (Sciurus vulgaris) a debreceni strandfürdőben. Calandrella, VI/2:61.

EDELÉNYI, B. 1972. Mételyélősködők a Hortobágy vadonélő gerinceseiből. A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, LIII: 5-34.

ENDES, G. 1990. Mókusok (Sciurus vulgáris) nászjátéka a debreceni Nagyerdőn. Calandrella, IV/2: 45.

ENDES, M. 1989. Mókus (Sciurus vulgaris) Debrecenben. Calandrella, II/2:114.

ENDES, M. 1993. Újabb adatok a mókus (Sciurus vulgaris) elterjedéséhez a Tiszai alföldön. Calandrella, VII/1-2.:159.

ENDES, M. 1994. Keleti sün (Erinaceus roumanicus) szerencsés balesete. Calandrella, VIII/1-2: 188.

ENDES, M. 1997. A Tócó-patak völgyének gerinces faunája: 135.-142. In Orosz, T. (szerk.): A Tócó-völgy környezeti állapota. Magyar Humánökológus Társaság, Debrecen

GRESCHIK, J. 1911. Hazai ragadozómadaraink gyomor- és köpettartalom-vizsgálata. Aquila, XVIII:141-177.

HORVÁTH, R., VADNAY, R. 2002. A földikutya helyzete Magyarországon. Az I. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia Program és Absztrakt kötete: 121., Sopron

JUHÁSZ, L., KOZÁK, L. 2004. Mesterséges madárodúkban fészkelő mogyorós pelék (Muscardinus avellanarius)

populációdinamikája és predációs szerepe a Nyírségben. Természetvédelmi Közlemények, 11: 607-611.
JUHÁSZ, L. 1985. Mogyorós pele (Muscardinus avellanarius) által megsemmisített széncinege (Parus major) fészekalj. Madártani tájékoztató, júl.-dec.: 50.
JUHÁSZ, L., TÓTH, L. 1989. Költési eredmények egy mesterséges fészekodútelepen a Debreceni Erdőspusztákon. Madártani Tájékoztató, jan.-jún.: 36-37.
JUHÁSZ, L., VAS, A. 1994a. Egy mesterséges fészekodútelep költési eredményei. Madártani Tájékoztató, július-december: 5-7.
JUHÁSZ, L., VAS, A. 1994b. Egy mesterséges fészekodútelep madárállományának dinamikája és költésbiológiája. Aquila, CI: 183-199.
LENDL, A. 1900. Egy új emlősfaj hazánk faunájában. A Magyar orvosok és természetvizsgálók XXX. Vándorgyűlésének munkálatai: 624-627.
MICSKEI, ZS. 1990. Házi macskák kisemlőszsákmányai Debrecenben. Calandrella, IV/1: 89.
NÉMETH, A., NÉMETH, Á. 1999. Földikutyát kerestünk Északkelet-Magyarországon. Természet, 6/9-10: 18-19.
NOSEK, F., CERNY, V., GULYÁS, M., MOLNÁR, E., ERNEK, E., KOZUCH, O., LABUDA, M. 1973. Population Density of Small Vertebrates and their Role as Hosts of Ticks. Parasitologia Hungarica, 6: 239-246.
SCHMIDT, E. 1965. Über die Winternahrung der Waldohreulen in der VR Ungarn. Zoologische Abhandlungen Staatliches Museum für Tierkunde in Dresden, 27/13: 307-317.
SCHMIDT, E. 1968. A Magyarországon telelő erdei fülesbaglyok mezei pocok pusztításának elméleti értékelése köpetvizsgálatok alapján. Aquila, LXXV: 259-271.
SCHMIDT, E. 1969. Adatok egyes kisemlősfajok elterjedéséhez Magyarországon, bagolyköpetvizsgálatok alapján. Vertebrata Hungarica, XI/1-2: 137-153.
SZABÓ, I. 1972. A hazai bolhafajok és gazdaállataik viszonyai. Állattani Közlemények, LIX/1-4: 136-148.

SZABÓ, S. 1995. Földikutya (Spalax leucodon) a Nagyerdő szélén. Calandrella, IX/1-2: 104.

VADNAY, R. 2000. A földikutya (Spalax leucodon) egy Debrecenhez közeli állományának felmérése. In: a „Nem védett területek természeti értékeinek feltárása" című pályázat 1999. évi díjnyertes műveinek ismertetése. KöM Természetvédelmi Hivatalának kiadványa: 125-126., Budapest

VÁSÁRHELYI, I. 1939a. Beitrage zur Kenntnis der Säugetier-fauna Ungarns. Fragmenta Faunistica Hungarica, II/3: 47-48.

VÁSÁRHELYI, I. 1939b. Beitrage zur Kenntnis der Säugetier-fauna Ungarns. Fragmenta Faunistica Hungarica, II/4: 53-54.